

V. Krėvė

Likimo
žaismas

VILNIUS

1965

NEVYKĖS MĖGINIMAS

I

Ponas Nikodemus Olševskis, atsidūręs Kaune, tapo Nikodemu Alksniniu.

Tai nebuvo pavardės pakeitimas bei atlietuvinimas, tik atitaisymas, nes jo tėvai ir protėviai visados nuo neatmenamų laikų vadinosi ir dabar vadinasi Marcinkonių bažnytkiemy Alksniniais. Tik jo senukas dėdė, kunigas, klebonaująs kažkur Guduose, visai sulenkėjęs, dar Vilniaus dvasininkų seminarijoje besimokindamas, pakeitė pavardės lietuvišką šaknį ir prikergė lenkišką uodegą. Mažą Nikodemuką jis nuvežė Vilniun, patalpino lenkų valstybinėn gimnazijon, užrašęs jį kaipo lenkų tautybės ir pakeitęs jo lietuvišką pavardę iš Alksnio į Olševskį.

Nikodemukas, gyvendamas Vilniuje pas dėdės draugą, švento Jokubo parapijos kleboną, irgi sulenkėjusį lietuvi, bendravo tik su lenkais ir patsai laikė save tikrą tikriausiu lenku.

Ir klebonijoje, ir gimnazijoje jam dažnai tekdavo girdėti įvairiausius šmeižtus apie „litvomanus“ — taip lenkai vadindavo visus susipratusius lietuvius — kad jie ir bolševikai, ir bedieviai, ir pikčiausi valstybės ir bažnyčios priešai, stabmeldžiai, kurie dar ir dabar garbiną žalčius ir panašius gyvūnus, kaip kad garbindavo prieš šimtus metų jų tėvai ir protėviai. Jis tada

baisiai bijojo, kad nesužinotų kas, jog ir jis esąs kilęs iš tų nepakenčiamųjų ir visokiais būdais niekinamųjų „litvomanų“. Nors gerai žinojo, kad visos panašios kalbos yra tik pikti prasimanymai ir blogos valios žmonių leidžiami šmeižtai, bet užstoti lietuvius, paneigti tuos prasimanymus niekad os nedrįsdavo.

Neduok dieve! Dar susivoks tada kuris, kad ir jis esąs lietuvis!..

Kai kada Vilniun atsilankydavo jo tėvai, dažniausiai švenčių metu. Tie atsilankymai jam buvo labai nemalonūs — jie buvo apsitaisę kaimietišškai, kalbėjo tik lietuviškai, o lietuvių kalbos jis gėdinosi.

Išeiti su jais į miestą vengė. Baidėsi, kad gali susitikti su gimnazijos draugais, ir tie sužinos tada, kad jis esąs kilęs „iš chlopų“.

Bet ir namie, klebonijoje, irgi buvo daug nemalonumų. Jį, besikalbantį su tėvais lietuviškai, girdėjo kunigo virėja ir kiti klebonijos tarnautojai...

II

Baigęs gimnaziją, nuvažiavo atostogauti, kaip visuomet, pas dėdę.

— Na, tai ką dabar manai, panie tego? — užkalbino jį dėdė.— Nemanai dvasininkų seminarijon stoti? Tėvai labai pageidauja.

— Mažiausio pašaukimo neturiu, dėde,— atsikalbinėja jisai.— O be pašaukimo kas per kunigas būsiu?

— Hm, kaip sau nori,— sumurmėjo dėdė: — aš neverčiu ir neįkalbinėju, tik sakau — tėvai nori. Mano nuomone — geriau būk padorus lajikas, negu blogas kunigas.

Tuo kalba pasibaigė, ir dėdė šiuo klausimu daugiau su juo nebesikalbėjo.

Atostogoms pasibaigus, neaplankė tėvų, kaip visuomet anksčiau, bet grįžo tiesiogiai Vilniun. Norėjo išvengti nemalonių pasikalbėjimų ir tėvų spaudimo...

Vilniuje įstojo Stepono Batoro universitetan, teisių skyriun, ir įsirašė lenkų korporacijon „Polonia“, kurion buvo susispietęs visas „narodovo-demokratinis“ jaunimas. Pirmais metais uoliai dalyvavo korporacijos veiksmuose ir niekuo nesiskyrė nuo kitų savo lenkų kolegų.

Bet universitete teko jam susipažinti su vienu kitu lietuviu studentu. Tų pažinčių ponas Nikodemas neieškojo, atbulai — net vengė jų, bet atsitiko kažkaip pripuolamai, o gal patys lietuviai sąmoningai panorėjo sueiti su juo į artimesnius santykius ir tokiu būdu grąžinti paklydusią aveklę į gimtąją kaimenę...

Kaip ten bebuvo, bet ponas Nikodemas gavo prieš savo norą progos pasiskaityti vieną kitą lietuvišką leidinį, išėjusį Kaune, pavartyti vieną kitą lietuvišką knygelę, net pabuvoti vienam kitam lietuvių suruoštam vakarėly, nors po kiekvieno tokio pobūvio graužėsi ir apgailestavo, kad yra padaręs klaidą ir kad tokiuose vakarėliuose jis daugiau dalyvauti neturi. Net tvirtą žodį sau duodavo, kad ateity panašių klaidų nepadarysiąs. Kelias dienas jam vis vaidenosi, kad kolegос lenkai jau viską žiną ir į jį skersaują. Bet, lietuvių kviečiamas, savo nusistatymo neišlaikydavo ir „klaidą“ pakartodavo.

Panašus su lietuviais bendravimas didesnės įtakos jam nedarė, bet klausyti šmeižtų ir prasimanymų apie lietuvius dabar jau buvo nemalonu, ir dažnai vos galėjo susilaikyti neprieštaravęs, kai panašias kalbas išgirdavo lenkų tarpe...

Baigęs universitetą, gavo tarnybą Vilniaus magistratė. Pirmiausia nusipirko sau brangų aukso žiedą su tamsiai raudonu akmenėliu, kuriame buvo išgraviruotas kažkokis „herbas“. Ką jis reiškė ir kaip vadinosi, ponas Nikodemas nežinojo ir nesistengė sužinoti, bet, užsimovęs jį ant piršto, pasijuto esąs „herbovny“, vadinasi, bajoras.

Padarė tai todėl, kad ir kiti tarnautojai tokiais žiedais dėvėjo. Ir ne vien tik tarnautojai, bet dažnai net sargai — „vozni“ — tuo norėdami lyg pabrėžti, kad jie yra ne „chlopu“ kilmės...

Gavęs pastovią tarnybą, pasijuto laisviau, vis labiau atsipalaiduodavo nuo korporacijos draugų įtakos. Ir dėdės baimė sumažėjo, kai pasijuto savistovus ir nuo jo kišenius nepriklausąs.

Lenkų tarpe neteko jam iki šiol įsigyti rimtesnių pažinčių, buvoti įtakingose šeimose. Net jo kolegos tarnyboje nesiskubino jį pasikviesti pas save, supažindinti su savo šeimomis. Jiems jis buvo „homo novus et ignotus“, įtartinos kilmės, nežiūrint į jo dėvimą signetą.

Pajuto ponas Nikodemas, kad į jį žiūri iš aukšto, o gal net su panieka. Lietuviai gi jo visai nesišalino, jų tarpe ėmė jaustis laisviau ir jaučiau, todėl jo sąžinė pamažėl atbudo ir ėmė jam prikaišioti, kad negerai daro, vis dar laikydamas save lenku, kai jo tėvai net ir šiandien, nors „Žečpospolitos“ ribose gyvena, lenkiškai dar nepramoko ir pramokti neranda reikalo.

Viso to pasėkoje dažniau lankė viešus lietuvių vakarėlius ir tiek įsidrąsino, jog vieną kartą net aktyviai dalyvavo lietuvių suruoštame vaidinime ir visai jau neapgailėstavo „klaidą“ padaręs.

Pagaliau tiek pasijuto esąs lietuvis, jog net turėjo nemalonų susirėmimą su vienu savo bendradarbiu, ma-

gistrato tarnautoju — paneigė viešai jo skleidžiamus apie lietuvius gandus ir pavadino jį melagiu.

Po šio susirėmimo kiti magistrato tarnautojai tikrai ėmė į jį skersauti ir vadinti „zajadłym litwinem“ — užkietėjusiu lietuviu.

Matyti, jo priešas įskundė jį, kur reikėjo, nes vieną gražią dieną jis tapo lenkų žvalgybos suimtas ir drauge su kitais lietuviais ištremtas už „Żečpospolitos“ sienų, kaip nepageidaujamas kitatautis ir pavojingas pilietis...

Iš Vilnijos tremtinį, nukentėjusį už „tautinę veiklą“, lietuviai sutiko Kaune su išskėstomis rankomis. Vargo patirti čia neteko — vos spėjo apsidairyti, kai tapo ap rūpintas gera Vidaus reikalų ministerijoje vietele...

III

Jautėsi čia pradžioje naujoku, savo pareigose nenusimanėliu. Ilgai negalėjo apsiprasti su tvarka ir papratimais nepriklausomoje Lietuvoje. Viskas atrodė keista ir nepaprasta.

Iš pradžios keista buvo, kad valdinėje įstaigoje tarnautojai kalba ne lenkiškai, bet lietuviškai. Su šiuo reiškiniu greitai apsiprato, nors juto nesąs lietuvių kalboje tvirtas. Ypač tai pajusdavo, kai reikėdavo parašyti nors mažas raštelis.

Bet su kuo ilgai apsiprasti negalėjo, tai su tuo, kad tarpusaviuose valdininkų santykiuose nebuvo galima pastebėti skirtumo tarp aukštesniųjų pareigūnų ir žemesniųjų tarnautojų. Pastarieji nesilankstė dvilinkai prieš pirmuosius, nužemintai nesigerindavo, pirmieji gilgėsi ir kalbėjo su jais kaip su lygiais sau, nepašiepavo jų, nežemindavo...

Niekas čia neįautė reikalo drebėti. Net sargai ir pasiuntiniai, taip bent atrodė ponui Nikodemui Alksniniui, laikėsi išdidžiai ir nesiskubino niekam reikšti ypatingos pagarbos, nenusižemindavo prieš aukštus pareigūnus, kaip kad reikėtų pagarbioje valdinėje įstaigoje.

Visa tai ponui Alksniniui labai ir labai nepatikdavo.

— Kur čia gali būti tarnybinė drausmė, jei kiekvienas raštininkėlis, paprastas scribe, jaučiasi lygus referentui ar net pačiam departamento direktoriui? — piktinosi jisai.

Keista buvo, kad ir klientai, net paprasčiausiai apsi-
taisę, gal nuo arklo ar šakių atitrūkę, nebuvo gujami, bet drįso prašyti, o kiti net „akiplėšišškai“ reikalauti...

— Nemoka dar čia pareigūnai palaikyti valdinės įstaigos autoriteto,— galvojo nepatenkintas.— Iš vieno žvilgsnio matai, kad visi dar chlopais jaučiasi, nors ir ministerių kėdėse sėdėtų...

Prisimindavo dažnai pirmuosius savo žingsnius magistrate ir pamoką, kurią jam maloniai teikėsi suteikti jo tiesioginis viršininkas, irgi nežymus tarnautojas. Pirmomis po paskyrimo dienomis pakvietė jį ponas Nikodemas „artimesniam susipažinimui“ restoranan ir sočiai ten pavaišino, nors vėliau visą pusę mėnesio turėjo pusbadžiai gyventi.

Išvengti panašių išlaidų nebuvo galima, nes jau tokia ten buvo nuo amžių nustatyta tvarka.

— Jei į tave kreipiasi klientas, kurio reikalas per tavo rankas eina, elkis taip, kad jis pamanytų, jog viskas pareina nuo tavo malonės,— draugiškai mokino jį linksmi nusiteikęs vyresnysis amžiumi, patyrimu ir tarnybine padėtimi magistrato tarnautojas.— Priimdamas jį, patogiai išsitiesk kėdėje ir užsirūkyk cigaretę. O dar geriau tai progai turėti cigarą. Prisėsti nekviesk, tepastovi pas tavo stalą. Rūkydamas leisk dūmus tie-

siog jam į veidą, rankas susikišk kišeniuosna, o jei žinai, kad tavo klientas prastas, neįtakingas pilietis, gali net kojas padėti ant stalo tiesiog jam prieš nosį — ypačiai gerai veikia. Kalbėk griežtai, į jokias diskusijas ir pasiaiškinimus neįsileisdamas. Tada manys, kad esi įtakingas žmogus, kilnios kilmės, nors ir ne per žymiausią vietą užimi... O broleli, reikia mokėti palaikyti savo autoritetą ir honorą! Tai tiesiog menas ir, pasakysiu, nelengvas menas. Mokėsi — išigysi pagarbą ir su ja susijusius patogumus...

Prisiminęs visa tai, ne kartą pagalvodavo, ar nereikėtų šiomis pamokomis ir jau turimu patyrimu pasinaudoti dabar ir parodyti kitiems pavyzdį, kaip reikia kelti ir palaikyti valdinės įstaigos autoritetą...

Galvoti galvodavo, bet drįsti vis dar neišdrįsdavo...

IV

Ponas Alksninis tarnybos, o gal ir ne tarnybos reikalais buvo išėjęs miestan. Grįžo ministerijon tik dvyliktai valandai besibaigiant.

Praeidamas koridoriumi, šalia langelio, per kurį buvo tiekiamos klientams reikalingos jiems informacijos, pastebėjo ten pilietį, kuris kažko atkakliai reikalavo iš teikiančios informacijos valdininkės.

Pilietis atrodė gana prastai — veidas ne šiandien skustas, praretėję galvos plaukai nesušukuoti, pasišiaušę; vilkėjo gerokai nudėvėtu apsiaustu, ir batai, matyti, seniai nebuvo valyti.

— Panele, aš pusę valandos jau stoviu pas langelį ir kantriai laukiau, kada baigsi pasikalbėjimą su drauge,— išgirdo piliečio nusiskundimą ponas Nikodemas.— O kai baigei, sakai, kad jau vėlu...

— Aš neprivalau teirautis, ko tamista stoksoji pas langelį,— atsikirto valdininkė.— Ko nesikreipei, jei reikalą turėjai.

— Panele, būk gera, pasigailėk manęs, seno žmogaus. Aš pusę dienos jau sugaišau...

Valdininkė užtrenkė langelį...

— Ne panelė, bet tikra karvė,— nusikeikė pilietis.— Įdomu būtų sužinoti, kur tokia mandagumo mokyklėsi...

Nusigrėžė ir nužingsniavo koridorium laiptų link.

Valdininkė, matyti, išgirdo užgaulų piliečio išsireikimą ir užsigavo. Ji išsoko koridoriun paraudusi kaip spalgena, piktai degančiomis akimis ir pribėgo dežuruojantį policininką.

Ponas Alksninis susilaikė prie savo kambario durų, norėdamas paliudyti apie piliečio įžūlumą, jei atsitiks tam reikalas. Bet valdininkė, pasikalbėjusi su policininku, visai nurimo ir grįžo į savo kambarį, o dežuruojąs policininkas pavijo aną pilietį ir jam kažką mandagiai, kaip galėjo spėti ponas Nikodemas, pasakė.

Pilietis neskubėdamas grįžo prie langelio. Valdininkė tuoju atidarė jį ir, maloniai besišypsodama, suteikė jam reikalingas žinias.

— Kvaila lepšė,— pasipiktino Alksninis.— Ir reikalauk tu man iš piliečių tokių atsitikimų akivaizdoje, kad jie pagarbiai kalbėtų su valdininkais.

Įeidamas į savo kambarį, piktai trinktelėjo durimis...

Vos spėjo nusivilkti apsiaustą, atsisėdęs atidaryti rašomojo stalo stalčių, išsiimti iš jo porą bylų ir užsirūkyti cigaretę, kai kažkas pasibeldė į jo duris.

— Negalima! — sušuko Alksninis, bet durys prasi-vėrė ir įėjo tas pats įžūlus pilietis.

— Sakiau, kad negalima! — piktai, pakeltu balsu pakartotojo ponas Alksninis.

— Atsiprašau, aš tik su trumpu reikalu,— mėgina aiškintis pilietis, žengdamas arčiau į stalą.— Daug laiko tamistai neatimsiu...

— Palauk, aš tau pritrinsiu ragus, parodysiu, kaip turi elgtis garbingi valstybės pareigūnai su tokiais, kaip tu, išūliais piliečiais,— pagalvojo ponas Nikodemas, gulsčiai išsitiesė kėdėje, rankas susikišo kelnių kišenuosna ir kojas užkėlė ant stalo.

— Ko tamistai reikia? — nekviesdamas atsisėsti, šiurkščiai klausia ponas referentas.

— Aš emigracijos biuro reikalu,— keistai pasižvalgydamas, pradėjo pilietis.— Buvo patiektas prašymas gauti leidimą...

— Negalima! — neduoda jam net sakinio baigti ponas Alksninis.

— Kodėl? — nustebo pilietis.— Juk man sakė valdininkė...

— Pasakiau, kad negalima, vadinasi, negalima,— tvirtai pabrėžia ponas Nikodemas, piktu žvilgsniu, su-raukęs kaktą, pasižiūri piliečiui į akis ir paleidžia jo pusėn dūmų kamuolius.

— Manau, nesusipratimas, pone referente,— nenori nurimti pilietis.— Aš tamistai paaiškinsiu...

— Jokių paaiškinimų! Girdėjai ir gali dabar nešdintis! — šūktelėjo ponas Alksninis, vėl paleidęs dūmų kamuolius tiesiog piliečiui į akis.

Pilietis trūktelėjo pečiais ir nusigrėžė išeiti, o ponas referentas patenkintai nusišypsojo jam įkandin.

— Keista! Iki šiol maniau, kad tik kiaulės deda kojas ant stalo, o dabar matau, kad tai daro ir Vidaus

reikalų ministerijos valdininkai, — atsigrežęs duryse, paleido į jo pusę šūvį pilietis.

Ponas Alksninis pašoko, kaip gylio įgeltas. Vos nepvirto su kėde, bet pilietis jau buvo už durų, kuriomis trinktelėjo išeidamas.

— Palauk, aš tau ne panelė, kurią tu gali užgaulioti. Aš tave pamokysiu, gyvulį neraliuotą, — graso jam referentas.

Užsitraukęs paskutinį kartą dūmais, numetė ant grindų neišrūkytą cigaretę ir išbėgo į koridorių. Atsidūręs ten, tiesiog nustebo ir sumišo — tuo momentu kaip tik ponas Vidaus reikalų ministeris draugiškai pasisveikino su piliečiu ir, apkabinęs jį dešine ranka už liemens, nusivedė savo kabinetan.

— Kas per vienas? — klausia jis dežuruojantį policijos pareigūną.

— Ar anas, kuris su ponu ministriu kalbasi? Tai pulkininkas Beržis, buvęs Krašto apsaugos ministeris, dabar Seimo narys, Biudžeto komisijos pirmininkas, — paaiškino pareigūnas. — Labai įtakingas žmogus.

Ponas Alksninis nusigando, net kinkos jam nutirpo. Jis sugrįžo savo kambarin ir kažkodėl tuojau ėmė skambinti į Emigracijos biurą.

— Išėjo nesusipratimas, — kalba jis telefono tūtelėn: — leidimas yra pas mane. Prašau užėti ir atsiimti. Kambarys aštuntas. Taip, taip...

Paskambinęs atsisėdo už stalo, bet nenurimo vietoje ir atsikėlęs ėmė žingsniuoti išilgai kambario.

— Ir suprask, žmogau, šioje chlopu respublikoje, su kuo turi reikalą, — galvoja jisai. — Po velnių! Buvęs Krašto apsaugos ministeris, pulkininkas, o apsitaisęs kaip paskutinis kurpius...

Čia ant stalo sučirškėjo telefono skambutis. Ponas ministeris prašė užėti pas jį...